

درباره‌ی دموکراسی

سیر تحول و شرایط تحقق آن

رابرت ا. دال

ترجمه‌ی فیروز سالاریان

نشر چشمه

دال، رابرت آلن، ۱۹۱۵ م. - Dahl, Robert Alan

درباره‌ی دموکراسی: سیر تحول و شرایط تحقق آن / نویسنده رابرت ا. دال؛ [مترجم] فیروز سالاریان. تهران، نشر چشمه، ۱۳۸۸.
۲۶۵ ص.

ISBN 978-964-362-656-3

فهرست‌نویسی براساس اطلاعات فیبا.

عنوان اصلی: On democracy؛ کتاب حاضر نخستین‌بار در سال ۱۳۷۹ توسط حسن فشارکی تحت عنوان «درباره‌ی دموکراسی» ترجمه، توسط نشر و پژوهش شیرازه منتشر شده است. کتابنامه به‌صورت زیرنویس.
درباره‌ی دموکراسی، دموکراسی، سالاریان، فیروز، ۱۳۳۰ - مترجم.

۳۲۱/۸

JC۴۲۳۰۲۵۲

۱۳۸۸

۱۷۶۹۶۰۱

کتابخانه ملی ایران

درباره‌ی دموکراسی

رابرت ا. دال

ترجمه‌ی فیروز سالاریان

ویراستار: امیر احمدی‌آریان

لینوگرافی: هماگرافیک

چاپ: صاحب‌کونر

تیراژ: ۱۵۰۰ نسخه

چاپ اول، بهار ۱۳۸۹، تهران

۵۲۰۰ تومان

ناظر فنی چاپ: یوسف امیرکیان

حق چاپ و انتشار محفوظ و مخصوص نشر چشمه است.

info@cheshmeh.ir

شابک: ۳ - ۶۵۶ - ۳۶۲ - ۹۶۲ - ۹۷۸

دفتر مرکزی و فروش نشر چشمه: تهران، خیابان انقلاب، خیابان ابوریحان بیرونی، خیابان وحید نظری، شماره‌ی ۳۵.

تلفن: ۶۶۲۹۲۵۲۲ - ۶۶۴۵۷۵۷۸ و دورنگار: ۶۶۲۶۱۲۵۵

فهرست

درباره‌ی نویسنده‌ی کتاب و آثار وی	۹
مقدمه‌ی مترجم	۱۳
فصل ۱: آیا واقعاً به راهنما نیاز داریم؟	۲۱
بخش اول: سرآغاز	۲۷
فصل ۲: کجا و چگونه دموکراسی تحول یافت؟	۲۹
فصل ۳: چشم‌انداز دموکراسی چگونه است؟	۴۹
بخش دوم: دموکراسی آرمانی	۵۷
فصل ۴: دموکراسی چیست؟	۵۹
فصل ۵: چرا دموکراسی؟	۶۹
فصل ۶: چرا برابری سیاسی (۱)؟	۸۹
فصل ۷: چرا برابری سیاسی (۲)؟	۹۷
بخش سوم: دموکراسی واقعی	۱۱۱
فصل ۸: دموکراسی در مقیاس گسترده به چه نهادهای سیاسی‌یی نیاز دارد؟	۱۱۳
فصل ۹: گوناگون (۱)	۱۳۳
فصل ۱۰: گوناگون (۲)	۱۵۵

فصل ۱۱: گوناگون (۳).....	۱۶۷
بخش چهارم: شرایط مطلوب و نامطلوب.....	۱۸۱
فصل ۱۲: شرایط زیرساخت مطلوب دموکراسی کدام‌اند؟.....	۱۸۳
فصل ۱۳: چرا سرمایه‌داری - بازار به سود دموکراسی است؟.....	۲۰۷
فصل ۱۴: چرا سرمایه‌داری - بازار به زیان دموکراسی است؟.....	۲۱۵
فصل ۱۵: سفر ناتمام.....	۲۲۳
پیوست‌ها.....	۲۳۳
پیوست الف: درباره‌ی نظام‌های انتخاباتی.....	۲۳۵
پیوست ب: سازگاری سیاسی در کشورهای چندفرهنگی یا قومی.....	۲۳۹
پیوست ج: شمارش کشورهای دموکراتیک.....	۲۴۵
یادداشت‌ها.....	۲۵۱
برای مطالعه‌ی بیشتر.....	۲۶۱

درباره‌ی نویسنده‌ی کتاب و آثار وی

رابرت آلن دال، نویسنده‌ی کتاب، بی‌گمان یکی از نظریه‌پردازان و متفکران به‌نام و تراز اول علم سیاست، به‌ویژه در مقوله‌ی دموکراسی، در عصر کنونی است. وی که اهل ایالت آیوا در امریکاست، در سال ۱۹۱۵ در یک خانواده‌ی پزشک زاده شد. بعد از خدمات نظامی و دولتی در فرانسه و آلمان در جنگ جهانی دوم و اتمام تحصیل به دانشکده‌ی علوم سیاسی دانشگاه ییل پیوست. کارش را به‌عنوان مربی شروع و تا زمان بازنشستگی، که اخیراً صورت گرفته است، حدود پنجاه سال از سطح مربی تا درجه‌ی استاد ممتاز در این دانشگاه تدریس کرد. وی اکنون نود و پنج سال سن دارد، اما همچنان به مکاتبات از طریق دستیار خود پاسخ می‌دهد.

تقریباً کلیه‌ی آثار وی به‌نوعی با موضوع دموکراسی و برابری سیاسی ملازمه دارد. دموکراسی موضوع مورد علاقه‌ی ویژه‌ی وی بوده، بی‌تردید از پیشتازان متفکران سیاسی در این‌باره است. کتاب‌های زیر برخی از آثار این متفکر برجسته هستند:

۱. *پس از انقلاب، اقتدار در جامعه‌ای مطلوب*، چاپ جدید یا تجدیدنظر،

(۱۹۹۰)

۲. *کثرت‌سالاری: مشارکت و مخالفت*، (۱۹۸۲)

۳. دموکراسی و متفقدانش، (۱۹۸۹)

۴. مقدمه‌ای بر دموکراسی اقتصادی، (۱۹۹۲)

۵. چه کسی حکومت می‌کند؟ دموکراسی و قدرت در یک شهر
امریکا، (۱۹۹۸)

۶. درباره‌ی برابری سیاسی، (۲۰۰۶)

۷. پیش‌درآمدی بر نظریه‌ی دموکراتیک، (۲۰۰۶)

به‌رغم شهرت دانشگاهی و جهانی نویسنده، وی در ایران جز در میان استادان و صاحب‌نظران علوم سیاسی چندان شناخته‌شده نیست. عدم انتشار ظاهراً یک اثر کامل و مستقل از نویسنده در ایران، مؤید این ادعاست، با این حال، تا آن‌جا که مترجم این اثر دیده است در چند کتاب ترجمه‌شده به فارسی، آراء وی درباره‌ی دموکراسی و دموکراسی کثرت‌سالار مورد اشاره قرار گرفته است. یکی از آن‌ها گفت‌وگوی نسبتاً طولانی با وی درباره‌ی دموکراسی است که در یک مجموعه گفت‌وگو چاپ شده است.^۱ در این گفت‌وگو وی علت رویکرد خود را به دموکراسی چنین شرح می‌دهد: «... فکر می‌کنم علت آن به زندگی من در میان مردم عادی آلاسکا و تجاری که در ارتش و جنگ داشته‌ام، برمی‌گردد. در من حس احترامی ژرف به مردم عادی ایجاد شده بود که فرصت مطالعه و رفتن به دبیرستان و دانشگاه را نمی‌یافتند، به این می‌اندیشیدم که زحمتکشان چیزی از دیگران کم ندارند و پایین‌تر نیستند. البته تجربه‌ی دیگر من در جریان جنگ جهانی دوم شکل گرفت و بالنده شد. خطری که وجود نازیسم برای دموکراسی داشت، از نظر مردم هم‌نسل من خطری بزرگ بود که به‌طور کلی هرگز ما را رها نکرد. هر چند می‌دانستم جایگزین‌های احتمالی چنان ناخوشایندند که حتا یک دموکراسی دست‌وپاشکسته خیلی بهتر از یک رژیم تمامت‌خواه خواهد بود. از این‌رو، وجود دموکراسی برای من ارزش والایی داشت. به این باور رسیدم که قطعاً

۱. جهانبگلو، رامین، جهانی‌شدن، پانزده گفت‌وگو با اندیشمندان جهان امروز، تهران، نشر مرکز، ۱۳۸۲، صص. ۷۹ - ۶۹.

یک دموکراسی بد بسیار بهتر از یک استبداد خوب است. پس، شاید همه‌ی این عوامل سبب شدند من متوجه دموکراسی، ضعف‌ها و نقاط قوت آن شوم و به این بیندیشم که برای بهتر شدن این دموکراسی چه باید کرد.^۱

در کتاب دوم با عنوان *مدل‌های دموکراسی*^۲ آراء دال به نقل از کتاب وی، چه کسی حکومت می‌کند، در بحث از دموکراسی کثرت‌سالار ارائه شده است. همچنین در کتاب دیگری با عنوان *مراحل، عوامل و موانع رشد سیاسی* با آثاری از اندیشمندان سیاسی معاصر از جمله دال به نظر وی درباره‌ی دموکراسی اشاره دارد.^۳ شاید در کتاب‌های دیگر ترجمه‌شده به فارسی نیز به عقاید رابرت دال اشاره شده باشد. برخی مقالات مندرج در نشریات چاپ‌شده در ایران نیز به‌طور جسته گریخته نظرات وی را مورد استناد قرار داده‌اند.

مترجم این اثر همچنین امیدوار است برخی دیگر از آثار این متفکر را ترجمه و در اختیار علاقه‌مندان به مباحث عمده‌ی سیاسی قرار دهد.

۱. همان منبع، صص. ۷۲ - ۷۱.

۲. هلد دیوید *مدل‌های دموکراسی*، ترجمه‌ی عباس مخبر، تهران، انتشارات روشنگران و مطالعات زنان، چاپ دوم، ۱۳۷۸، صص. ۲۹۸ - ۲۹۲.

۳. سی ایچ داد و نویسندگان دیگر، *مراحل و عوامل و موانع رشد سیاسی*، ترجمه‌ی عزت‌الله فولادوند، تهران، نشر ماهی، ۱۳۸۶، صص. ۱۲۳ - ۱۱۵.

مقدمه‌ی مترجم

مقوله‌ی دموکراسی یا برابر نهاد فارسی آن «مردم‌سالاری»، قرن‌ها مورد بحث اندیشمندان سیاسی در یونان باستان و رُم، و نیز در قرن‌های هجدهم و نوزدهم میلادی و به‌ویژه در قرن بیستم بوده است. انتظار می‌رود در کنار مناقشات جهانی و تنش‌های منطقه‌ای و قومی، تلاش مستمر برای تحقق نظام‌های دموکراتیک فصل‌الخطاب اندیشمندان و گروه‌ها و چهره‌ها و کوشندگان سیاسی در قرن بیست و یکم باشد. از دهه‌ی ۱۹۵۰ که به‌طور عمده نهضت‌های استقلال‌طلبی در افریقا، امریکای لاتین و آسیا برای رهایی از یوغ استعمار آغاز گردید، کوشش برای تأسیس نظام‌های دموکراتیک سرلوحه‌ی کار کوشندگان و گروه‌های سیاسی بوده است. هر چند فرجام نهضت‌های استقلال‌طلب لزوماً استقرار نظام‌های دموکراتیک نبوده و بعضاً به دیکتاتوری انجامیده است اما همین نهضت‌ها تلاش برای ایجاد چنین نظام‌هایی را آغاز نمودند. گرچه تحقق دموکراسی مستلزم ایجاد شرایط لازم است اما تلاش برای گسترش نظام‌های دموکراتیک در قرن بیست و یکم همچنان ادامه خواهد یافت.

به‌راستی دموکراسی چیست که این‌همه خواستار و در عین حال معاند دارد؟ چه کسانی از آن بهره‌مند گردیده و چه طبقه یا دسته‌ای آن را مصلح و مضرّ منافع خود می‌دانند؟ سیاست را هر چه تعریف کنیم، دموکراسی از ارکان آن

به‌شمار می‌رود. بعید است بحث سیاسی‌یی صورت بگیرد که مقوله‌ی دموکراسی در آن جایی نداشته باشد.

این که دموکراسی محصول تفکر جدید است که ظاهراً در غرب شکل گرفت، تردیدی در آن نیست. اما آن قدر اثرات مطلوب داشته است که در تفکر شرقی هم داخل شده و چه‌بسا اکنون شرقیان بیش از غربیان به آن می‌پردازند و در تکاپوی برقراری نظام‌های دموکراتیک هستند. پس در فایده‌مندی دموکراسی که به تجربه موجب آزادی، رفاه و سعادت نسبی جامعه است جای هیچ شک و شبهه‌ای نیست. در ایران نیز دموکراسی موضوع گفت‌وگوی طیف‌های سیاسی و اجتماعی گوناگون بوده و خواهد بود. برخی برای آن با توجه به شرایط فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی حاکم بر جامعه، اهمیت قائل نبوده و آن را یک موضوع ثانوی قلمداد می‌کنند یا جامعه را مستعد برخورداری از آن نمی‌بینند.

برخی پا را فراتر نهاده واژه‌ی دموکراسی را به سخره می‌گیرند و حتا آن را «تهوع‌آور» می‌دانند. این تلقی از دموکراسی را باید ناشی از عدم درک و فهم نادرست آنان دانست یا نشانه‌ی پافشاری آنان بر افکار متحجر و باورهای ساده‌لوحانه. رفتار برخی حکومت‌ها در داخل یا خارج از کشور خود هر چند مورد انتقاد و تقبیح باشد، نمی‌تواند دست‌مایه‌ی «مهوع» بودن دموکراسی گردد. به‌ویژه آن که دموکراسی، بدیل و جایگزینی جز دیکتاتوری و خودکامگی و تعامت‌خواهی ندارد. درواقع بر صدر نشانیدن جاهلان و طرد نیرنگ‌آمیز عالمان، تهوع‌آفرین است. جان و جوهر کلام این که امروزه شمار هواخواهان دموکراسی در تمام طبقات جامعه به مراتب فزون‌تر از معاندان آن است. معاندانی که سرلوحه‌ی کارشان زور و سرکوب است و همواره می‌کوشند با توسل به ارباب و ارباب بر مردم حاکم شوند و به مطامع و منافع خود از این طریق دست یابند.

می‌توان گفت مخالفت با دموکراسی از سه منشأ سرچشمه می‌گیرد:

نظریه‌های طرفدار کارآمدی استبدادی، نظریه‌های پدرسالاری نسبت به مردم به‌ویژه تهیدستان، و نظریه‌های ناسازگاری دموکراسی با توسعه‌ی اقتصادی مانند نمونه‌های چین، سنگاپور و کره‌ی جنوبی.

همان‌گونه که در این کتاب به تفصیل آمده است دموکراسی به یکباره و برای همیشه پدید نیامده و روندی تاریخی را تجربه کرده است. خاستگاه اولیه‌ی آن در یونان باستان و در حدود قرن پنجم پیش از میلاد بوده و بعدها در اروپا نضج گرفته و نهایتاً به دیگر نقاط جهان کمابیش گسترش یافته است. جان لاک، جان استوارت میل و ژان ژاک روسو پیشتازان تفکر نوین آزادی، دموکراسی و حکومت نمایندگی به‌شمار آمده و الهام‌بخش متفکران پس از خود شده‌اند. دموکراسی به‌رغم پیشرفت چشمگیر در قالب نظام‌های دموکراتیک، هنوز به‌معنای فراگیر آن جهان‌شمول نبوده و بعضاً زمان طولانی می‌طلبد تا نظام‌های دموکراتیک عالم‌گیر شوند.

تعریف و ویژگی‌های دموکراسی

آیا می‌توان تعریفی از دموکراسی ارائه کرد که جامع و مانع باشد، یا باید با پرداختن به اصول بنیادین آن از ارائه‌ی تعریف مشخص صرف‌نظر کرد. نویسنده‌ی این کتاب در گفت‌وگویی رو در رو از ارائه‌ی تعریفی درباره‌ی دموکراسی طفره رفته و آن را مسئله‌ای بحث‌برانگیز دانسته است. در هر حال مقوله‌ی دموکراسی مانند هر مفهوم سیاسی باید تعریفی ولو موجز به‌همراه داشته باشد تا بتواند کلید فهم مباحث مربوط به دموکراسی گردد. تعریف رایج و متداول از دموکراسی «حاکمیت مردم بر مردم و برای مردم» است. اما پرسش مهم این است که ویژگی‌های دموکراسی چیست و اصول بنیادین آن کدام‌اند؟ برای دموکراسی ویژگی‌های زیر را برشمرده‌اند:

۱. دموکراسی نظامی است مبتنی بر آراء و افکار عمومی که پیوسته باید در مقابل مردم احساس مسئولیت کند. حکومت باید منشأ دموکراتیک خود را تجدید کند.

۲. مشارکت فعالانه و همگانی شهروندان در عرصه‌ی سیاست و زندگی مدنی را تأمین کند.

۳. از حقوق انسانی همه‌ی شهروندان پاسداری کند.

۴. حکومت قانون و اعمال بی‌طرفانه‌ی قوانین و فرآیندهای آن را در قبال شهروندان به‌طور برابر تضمین کند. دموکراسی نظامی مبتنی بر قانون است و نه حکومت فرد. این وجه از دموکراسی، یعنی حکومت قانون، به حقوق شهروندی و تداوم نظم اجتماعی منجر می‌شود و علاوه‌بر این حد و حدود حکومت را نیز معین می‌سازد.

۵. ضرورت وجود فرهنگ دموکراتیک نیز لازمه‌ی استقرار و تداوم در دموکراسی است. از آن‌جا که دموکراسی آفریده‌ی انسان‌های دموکرات است. تنها هنگامی تحقق‌پذیر است که از پایگاه گسترده در میان مردم برخوردار باشد. لذا کارکردهای واقعی دموکراسی نیازمند فرهنگ سیاسی و دموکراتیک است.

معهد دموکراسی مفهومی ثابت و متصلب نیست و در طول زمان به‌حسب شرایط و مقتضیات متحول می‌شود. آن‌چه در دوره‌ی یونان باستان مفهومی خاص داشته با دموکراسی نوین متفاوت است. در آینده هم ممکن است مفهوم دموکراسی همچنان متحول گردد. اما اصول دموکراسی کم‌وبیش روشن و ثابت است. دموکراسی هیچ تعریف ایدئولوژیکی ندارد. دموکراسی یعنی مشارکت برابر سیاسی در تصمیم‌گیری‌های سیاسی. در اصل، مشارکت همگانی و برابری سیاسی مشخص تحقق دموکراسی هستند. دموکراسی به اقتدار سیاسی نیاز دارد و سرچشمه‌ی این مشروعیت و اقتدار مردم هستند نه چیزی دیگر.

اصول تضمین‌کننده‌ی دموکراسی

اما آن‌چه دموکراسی را تضمین می‌کند، تناوب قدرت است. اگر قدرت همواره در دست یک تن باشد، مزمن و موجب فساد می‌شود. راهکارهای دموکراسی، محدودیت دوره‌ی حکومت و امکان جابجایی قدرت است. اگر حکامی

بی‌زمان در رأس قدرت باشند دموکراسی محقق نخواهد شد. تفکیک قوا و توازن قوا را می‌توان یکی دیگر از مظاهر و اصول تضمینی دموکراسی برشمرد. مونته‌سکیو می‌گفت: «قدرت را با قدرت باید مهار کرد.» به علاوه، استقرار دموکراسی همچنان که نیازمند حکومت دموکرات با باورهای دموکراتیک است محتاج شهروندانی آگاه، آزاده، صبور و پیگیر حقوق خویش نیز هست. تحقق دموکراسی متضمن تمایل کافی سیاسی در میان نخبگان و مردم است. مولانا بی‌خبر نگه داشتن را همان بی‌جان نگه داشتن می‌پندارد:

اقتضای جان سراسر آگهی است	هر که آگه‌تر بود جانش قوی است
خود جهان سراسر آگهی است	هر که بی‌جان است از دانش تهی است
فهم اگر دارید جان را ره دهید	بسمد از آن از شوق پا در ره نهید

انگیزه‌ی ترجمه‌ی این اثر

متن انگلیسی این اثر را چند سال پیش موقع گذراندن واحد درسی در دانشکده‌ی حکومت جان. اف. کندی^۱ دانشگاه هاروارد واقع در شهر کمبریج ایالت ماساچوست در شرق آمریکا، از کتاب‌فروشی با همین نام در مجاورت آن دانشگاه خریده و خوانده بودم. با مطالعه‌ی تدریجی کتاب و پی بردن به دانش و شهرت جهانی نویسنده و در عین حال موضوعات جالب‌توجه و ملموس مطرح‌شده در کتاب، درصدد ترجمه‌ی آن برآمدم تا شاید گامی ولو کوچک در جهت رشد آگاهی مردم درباره‌ی دموکراسی برداشته باشم. دوستان صاحب‌نظر و اهل مطالعه نیز مرا در این مهم تشویق کردند. مشغله‌ی کاری مانع از صرف وقت کافی و در نتیجه اتمام به‌هنگام آن گردید، اما از آن‌جا که مطالب مطرح‌شده در کتاب قائم به زمان نیستند ترجمه‌ی دیر هنگام آن لطمه‌ای به روزآمد بودن اثر وارد نساخته است و چون مطالب آن کلی و اساسی است برای خواننده می‌تواند در هر زمان تازه و پرمایه باشد.

خوشبختانه درباره‌ی دموکراسی و موضوعات مربوط به آن آثار پرشماری به زبان فارسی نوشته یا ترجمه شده است و هر کدام به نوبه‌ی خود خدمتی و گامی مؤثر برای ارتقاء آگاهی جامعه درباره‌ی دموکراسی است. اما تصور می‌کنم موضوع دموکراسی در نوع خود آن قدر بااهمیت است که دغدغه‌ی اکثر مردم در کنار بهبود معیشت‌شان باشد، و انتشار آثار هر چه بیشتر ولی آسان‌فهم درباره‌ی دموکراسی ضرورت مبرم دارد چرا که تداوم آگاهی و آموزش بن‌مایه‌ی گسترش و توسعه‌ی دموکراسی در یک جامعه تلقی می‌گردد.

اما آن چه این اثر را برجسته می‌سازد همانا شهرت و اندیشه‌ورزی مؤلف درباره‌ی دموکراسی و موضوعات مهمی است که در کتاب مطرح شده است. مزیت کتاب که در عین حال یکی از منابع عمده‌ی درسی در دانشگاه‌های معتبر امریکا و انگلستان و شاید دیگر کشورها محسوب می‌شود این است که نویسنده موضوعات بسیار روشن و مرتبطی را به میان آورده است که به خواننده در درک بهتر مفهوم دموکراسی و تبیین زیرساخت آن کمک می‌کند. در این کتاب موضوعاتی از جمله سیر تکوین و تطور دموکراسی، سنجه‌ها و شرایط تحقق دموکراسی، شمار کشورهای دموکراتیک و غیردموکراتیک در جهان، نقش تشویقی و تخریبی اقتصاد بازار در تحقق و ترویج دموکراسی و چالش‌های پیش‌روی دموکراسی مورد بحث قرار می‌گیرند. نویسنده در این کتاب تلاش می‌کند روشن سازد دموکراسی چیست، چرا ارزشمند است، چگونه عمل می‌کند؟ همان گونه که مایکل والزر، دیگر اندیشمند سیاسی، نظر داده است «کتاب کوچک درباره‌ی دموکراسی که به طرز شیوا نوشته شده، وسیعاً مورد اقبال قرار خواهد گرفت».

نویسنده اذعان دارد به کلیه‌ی زوایای دموکراسی نپرداخته بلکه تنها به مباحث بنیادین آن اکتفا کرده است. به همین دلیل است که در پایان اثر خود درباره‌ی مقولاتی مانند: منشأ و رشد دموکراسی، اهداف دموکراتیک، آرمان‌ها و مزیت‌ها، دموکراسی واقعی، نهادها و رویه‌ها، شرایط مطلوب و نامطلوب

دموکراسی، چالش‌ها و چشم‌اندازها، خواننده را به فهرستی از کتاب‌ها با عناوین جالب توجه ارجاع می‌دهد که عیناً در پایان کتاب حاضر ذکر شده است. امید است برگردان این اثر جای خالی این نوع مباحث نظری و ریشه‌ای در خصوص دموکراسی را تا اندازه‌ای پر کند. به‌ویژه آن‌که امروزه اساتید و دانشگاهیان و دیگر اقشار علاقه‌مند طالب چنین مباحثی هستند و جامعه نیز پذیرای آن. در هر حال، به تصدیق اهل فن، این کتاب یکی از آثار بسیار مهم و مرجع در مبحث دموکراسی تلقی می‌شود.

کسب اجازه از نویسنده درباره‌ی ترجمه‌ی فارسی اثر و انتشار آن در ایران متأسفانه حقوق مؤلف و خالق اثر به دلایل غالباً ناموجه نه تنها درباره‌ی نویسندگان خارجی بلکه بعضاً در مورد نویسندگان ایرانی دور از وطن نیز چندان رعایت نمی‌گردد.

مترجم این اثر خود را قانوناً و اخلاقاً مکلف و متعهد دید که پیشاپیش اجازه‌ی نویسنده را به‌طور مکتوب کسب کند. خوشبختانه نویسنده نیز با سعی صدر و سخاوت دور از انتظار و بدون چشمداشت مادی با آن موافقت کرد و از این‌که مترجم این امر دشوار را به‌عهده گرفت آن را مایه‌ی مباهات خویش دانست. در ضمن از این‌که ایشان به‌دلیل کهولت سن نتوانست مقدمه‌ای برای ترجمه‌ی فارسی آن بنویسد محترمانه پوزش خواست. متن پیام نویسنده‌ی کتاب که با کمک دستیار وی برای مترجم ارسال شده است، نزد مترجم موجود است.

سپاسگزاری

از دوستان صاحب‌نظر که من را در ترجمه‌ی این اثر ترغیب کرده‌اند سپاسگزارم. به‌حسب وظیفه از دوستان قدیم و ندیم باید با تواضع یاد کنم که درخواست من را «بی‌مزد و منت» اجابت کردند و با اشتیاق وافر متن ترجمه را خوانده و نکات بسیار به‌جا و سازنده در تنقیح، روانی، سلاست و سلامت هر

چه بیشتر متن و انتقال درست مفاهیم بعضاً دشوار در متن اصلی به فارسی یادآوری کردند. از میان آنان باید نام شهریار خواجهیان مترجم توانا که رهنمودهای وی بسیار راهگشا بوده است، دکتر فرهنگ رجائی هم‌دوره‌ی کارشناسی من در دانشکده‌ی حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران (۱۳۵۴ - ۱۳۵۰) و فرد نام‌آشنا در محافل دانشگاهی و اهل مطالعه که سهمی عمده در به بار نشستن این ترجمه داشته است و عباس هدایتی یکی دیگر از دوستان دیرین را در این‌جا به پاس قدرشناسی ذکر کنم. در ضمن، از دقت، ظرافت و شکیبایی خانم علینقی نیز برای تحریر اولیه‌ی متن ترجمه که با دست‌نویس آشفته و درهم من مدارا کرد، سپاسگزارم.

همچنین از آقای حسن کیانیان، صاحب‌امتیاز و مدیر دلسوز و فرهنگ‌پرور نشرچشمه که امکان انتشار این ترجمه را فراهم کرده است صمیمانه تشکر می‌کنم.

به هر تقدیر، هرگونه خطا و لغزش احتمالی در متن فارسی متوجه مترجم بوده و از صاحب‌نظران و خوانندگان اندیشه‌ورز انتظار دارم در صورت مشاهده آن را گوش‌زد نمایند تا در چاپ دوباره‌ی کتاب لحاظ گردیده و در عین حال راهنمای مؤثری برای مترجم در ترجمه‌های فارسی آثاری از این دست در آینده باشد. در ضمن، در صورت تمایل می‌توانید با مترجم در آدرس الکترونیکی: fsalarian@hotmail.com تماس بگیرید.